

ІЗ СКАРБНИЦІ ПАМ'ЯТІ

УДК 81:37, 026-051 (477) (035)

ЖИТТЯМ ПІДКАЗАНО

Ніна Захлюпана

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови,
вул. Університетська, 1/234, 79001, Львів, Україна,
тел.: (032) 239 47 17*

Описано життєвий і творчий шлях видатного, талановитого вченого-методиста Є. Дмитровського.

Ключові слова: методика, метод уроку, підручник з методики, кабінет української мови та літератури в школі.

Методична наука в Україні представлена багатьма іменами видатних учених. Серед них особливе місце посідає ім'я Є. М. Дмитровського, талановитого вченого-методиста.

Дмитровський Євген Миколайович народився 27 грудня 1910 р. в м. Станіславові (Івано-Франківськ) у сім'ї робітника-залізничника. Навчався у Станіславівській і Бучацькій (на Тернопільщині) гімназіях. Після закінчення вступив на філософський факультет Львівського університету, однак змушений був полишити навчання через відсутність коштів. Не маючи в подальшому постійного місця праці, підробляв приватними уроками, займався журналістською роботою, друкуючи свої матеріали у газеті «Сель-Роб», самотужки підвищував свій освітній рівень, зокрема й музичний, вивчав мови. В українському видавництві Івана Тиктора вийшли у світ його книжки «Школа гри на струнних інструментах» (Львів, 1936) і «Домашній промисел» (Львів, 1938).

Після війни закінчив з відзнакою Львівський університет. Працював викладачем української мови та літератури у Станіславівському учительському інституті, Стрийському педучилищі. Під науковим керівництвом академіка Михайла Возняка написав і в 1951 р. успішно захистив кандидатську дисертацію «Реалізм Марка Черемшини». Згодом перейшов на роботу до Дрогобицького педагогічного інституту, де до кінця своїх днів працював доцентом, завідувачем кафедри української мови.

Коло його наукових інтересів було доволі широке, та найбільше уваги він приділив дослідженню питань методики викладання української мови. Ця тематика знайшла відображення у його докторській дисертації, у навчальних посібниках «Кабінет української мови і літератури в школі» (Київ, 1962), «Методика викладання української мови в середній школі» (Київ, 1965), наукових статтях, надрукованих здебільшого в журналі «Українська мова і література в школі».

Є. Дмитровський був членом редколегії щорічного республіканського збірника «Методика української мови та літератури», громадським методистом Львівського обласного відділу народної освіти. Він був людиною фундаментальних знань і широкої ерудиції. Володів давньогрецькою, латинською, старослов'янською, російською, польською, німецькою, єврейською, чеською та болгарською мовами.

Учений працював у царині українського мово- і літературознавства, іноземних мов і літератур, а ще публіцистики, краєзнавства, музики...

Добре знаючи польську мову, учений переклав українською об'ємну документальну повість колишнього заступника міністра закордонних справ Польщі Мар'яна Нашковського «Неспокійні дні».

В інституті з власної ініціативи Є. Дмитровський вів факультатив з польської мови, що не входило в його обов'язки і навіть не записувалось у педагогічне навантаження. Сам факт не залишився поза увагою інститутської газети. В одному з її чисел було надруковано замітку, в якій, зокрема, повідомлялось, що вже другий рік дві групи студентів різних факультетів інституту факультативно вивчають польську мову, і вже багато з них вільно говорить, читає і пише по-польськи. Тут же поміщено і світлинку, на якій Є. Дмитровський зі студентами в аудиторії під час заняття з польської мови.

Викладач Є. Дмитровський завжди творчо ставився до навчально-педагогічної роботи, не «відробляв» її, а навчав, творячи високу науку. Як у педагогічній, так і в науковій роботі не обмежувався інститутськими рамками. Поле його наукової і методичної діяльності було значно ширше. Сам зголосився бути позаштатним методистом Інституту вдосконалення кваліфікації вчителів з тим, щоб надавати методичну допомогу школам Львівщини та вивчати їх передовий досвід; друкував статті у наукових збірниках, у журналі «Українська мова в школі» («Іван Франко в боротьбі за єдину українську літературну мову», «Гурток української мови в школі», «Мовний аналіз – активний метод навчання граматики», «Програмоване навчання на уроках мови» та ін.); був членом редакційної колегії республіканського науково-методичного збірника «Методика викладання української мови і літератури»; виступав з доповідями на наукових конференціях (особливо пам'ятною для нього була конференція, присвячена 100-річчю від дня народження Івана Франка, де він виступав з доповіддю «Зміни в говірці села Івана Франка за 100 років»).

У більшості його статей і доповідей з української мови порушено методичні питання. Знаходили вони своє висвітлення і в лекційному курсі. Так визрів задум написати докторську дисертацію на тему «Методика викладання української мови в школі».

Крім мови, її методики, в ученого ще від кандидатської дисертації залишилися і літературні уподобання. Він постійно підтримував зв'язки з музеєм Марка Черемшини у Снятині, неодноразово відвідував його.

Про широту тематики газетних публікацій свідчать уже самі назви окремих статей: «Мова зняряддя розвитку і боротьби», «Співець Гуцульщини», «За методичну досконалість знань», «Гордість педагога», «Життям підказане», «Шляхами творчої методики», «Марко Черемшина» та ін.

Через життєві обставини Є. Дмитровський порівняно пізно, десь ближче до своїх 50-ти років, почав ґрунтовно досліджувати методику викладання української мови і цим захоплювався до кінця свого життя. За цей час опублікував низку наукових статей, підготував до захисту докторську дисертацію.

Перші методичні статті було надруковано в журналі «Українська мова в школі». Цікаво, що на конференції читачів цього журналу в Дніпропетровську одну з його статей було відзначено як найбільш вдалу в розділі «Методика» («Українська мова в школі», 1959 р., № 1, «Хроніка», с. 93). Окремою брошурою вийшла його методична розробка для студентів-заочників «Про активізацію навчального процесу на уроках мови» (1961). А невдовзі у київському республіканському видавництві «Радянська школа» побачив світ навчальний посібник Є. Дмитровського «Кабінет української мови і літератури в школі» (1962). Книжка тиражем 12 тисяч 500 примірників швидко розійшлася. Про неї у пресі з'явилися схвальні відгуки, рецензії.

Зокрема, письменник і літературознавець Михайло Шалата вважав, що хоча багато виходить педагогічної літератури, однак далеко не все написане може стати для вчителя справжнім порадиником, справжньою допомогою у повсякденній практиці. Такою хорошою і необхідною книгою для вчителів стала «Кабінет української мови і літератури в школі». Є. Дмитровський підкреслює, що шкільні кабінети мови та літератури повинні відігравати неабияку роль у реалізації цієї проблеми. Вони допоможуть учням краще засвоїти програмовий матеріал, привчать їх до самостійного опрацювання тієї чи іншої теми.

Широкий діапазон розроблених тем загальнотеоретичного й методичного характеру свідчить про наполегливу, копітку працю автора над книжкою.

У праці подано схеми можливого обладнання кожної стіни кабінету. І це все в той час було дуже необхідним, бо кабінетну систему лише почали впроваджувати, і такі зразки значно полегшували роботу учителя. Особливо потрібним був поданий у роботі план-зразок роботи кабінету української мови та літератури, що передбачав навчально-методичну роботу, участь у позакласних заходах та організаційні питання.

Заслужують уваги також матеріали для оформлення кабінету і зразки наочних посібників.

Серед висловлювань письменників і мовознавців про мову знаходимо Франкові слова: «Діалект, а ми його надішем Міццю Духа і огнем любові. І нестертий слід запишем Самостійно між культурні мови»; слова М. Рильського «Мужай, прекрасна наша мова, серед прекрасних братніх мов...», слова В. Сосюри – «Вивчайте, любіть свою мову, Як світлу вітчизну, любіть, Як стягів красу малинову, як рідного неба блакить». Як справжній український учений-патріот, Є. Дмитровський виховував молоде покоління українців для майбутньої незалежної України.

У роботі подано зразки плакатів з мовним матеріалом, різноманітні таблиці, необхідні для навчального процесу, схеми розборів, список грамофонних платівок на літературні теми тощо.

Тут зібрані питання загального та українського мовознавства з фонетики, морфології і синтаксису, з теорії та історії літератури. Докладно перераховано книги, брошури, журнальні та газетні статті для поповнення бібліотеки кабінету.

Ця робота Є. Дмитровського стала новим кроком у методичній науці. Автор уникнув зайвого багатослів'я, побудувавши свій «Кабінет української мови і літератури в школі» на оригінальних прикладах. Йому притаманні сміливі риси творчого характеру – шукання і відкриття. Дуже добре, що до книжки «Кабінет української мови і літератури в школі» додано зразки різноманітних шрифтів.

Отже, учений показав, що кабінет повинен стати своєрідним довідковим і навчальним центром у вивченні мови і літератури в школі.

До педагогічної роботи вчений теж шукав нових підходів: оновлював лекційний матеріал, використовував у ньому свіжі приклади з практики вчителів-новаторів. З цією метою виїжджав у райони Львівщини, де відвідував заняття у школах, зустрічався з педагогами, обговорював з ними проведені уроки, брав участь у роботі вчительських конференцій.

Чи не найважливішою подією у житті кожного вченого є написання підручника для студентів як втілення власних наукових ідей. Такий підручник «Методика викладання української мови в середній школі» вийшов у світ у 1965 р. накладом майже у 20 тисяч примірників.

Ця книга є посібником для вчителів-словесників середніх шкіл, ним же можуть користуватися студенти мовно-літературних факультетів педагогічних інститутів. Як і кожний підручник з методики, підручник Є. Дмитровського включає висвітлення принципів методики навчання української мови і настанови до їх реалізації, методів навчання мови, основних типів уроків з мови та методики їх проведення, а також там описано методику вивчення фонетики, морфології, синтаксису, правопису, методику розвитку усного і писемного мовлення учнів, особливості вивчення мови у старших класах, позакласну та методичну роботу з мови у школі. Хоча сам автор скромно розглядав цю роботу як посібник для учителів-словесників, робота у свій час набула широкого розголосу і внесла свій вагомий вклад у методичну науку. Так, його опис типів уроків (урок вивчення нового матеріалу, урок закріплення вивченого матеріалу, урок повторення вивченого матеріалу, уроки на узагальнення вивченого матеріалу, уроки на проведення аналізу контрольних робіт) [3, с. 73–84] знайшов визнання у подальших методичних працях О. Біляєва «Сучасний урок української мови» (1981 р.), І. Олійника «Методика викладання української мови в середній школі» (1989 р.) та ін.

Автори цих праць неодноразово покликаються на методику Є. Дмитровського, визнаючи її досягнення і роль у розвитку методичної думки.

Робота важлива не лише теоретичними положеннями, але і тією додатковою інформацією, яка вкрай необхідна для учителів-словесників. Так, у посібнику подано 14 зразків уроків різних типів при вивченні окремих тем («Порядкові числівники і їх відмінювання і правопис» (метод – виклад у поєднанні з бесідою) [3, с. 83]; «Корінь, префікс, суфікс» (метод – мовний розбір) тощо. У роботі подано значну кількість таблиць (18). Окремі з них подають слова для засвоєння правильної вимови (Таблиця № 1 «Говори правильно»:

блискавичний – блискавічний;

варений – в́арений (дісприкметник);

варений – варéний (прикметник) тощо [3, с. 61];

«Відмінювання іменників І відміни (твердої групи)», «Сполучник у складносурядних реченнях» та ін).

Цікавим і потрібним є широкий спектр схем [3, с. 15]. Наприклад: схема «Частини мови» [3, с. 109], схеми синтаксичної будови складнопідрядного речення [3, с. 164], пунктуація при прямій мові [2, с. 210] тощо.

Підручник Є. Дмитровського позитивно відрізняється ще і тим, що автор подає орієнтовні розробки окремих тем з різних розділів мовознавчої науки. Так, з фонетики подано три теми: «Звуки мови. Голосні і приголосні звуки»; «Приголосні звуки. Дзвінки і глухі приголосні»; «Апостроф та правила його вживання» [3, с. 95–99] та ін.

Окрім того, Є. Дмитровський пропонує учителям вправи, які варто виконати учням. Наприклад, вправи з орфоєпії [2, с. 220]. Вправа 2 пропонує повправлятися у вимові: звук *-ф* у словах *факт, фабрика, Федір, фігура* тощо.

Підручник містить також зразки творів (16). Учений подає план, мовний матеріал та текст-зразок (Твір за картиною Ф. Решетникова «Прибув на канікули») [3, с. 245–246] та ін.

Учений вважав, що «одним із засобів піднесення якості уроків з мови є їх аналіз. Особливе значення має для вчителя аналіз його власних уроків. Він допомагає йому оцінити свою роботу й підказує шлях для успішного виконання навчально-виховних завдань, які стоять перед ним» [3, с. 87].

Підручник пропонує виділяти при аналізі уроку такі основні положення:

1. Зміст уроку, його ідейний та науковий рівень.
2. Методичний рівень уроку.
3. Підсумкові висновки уроку.

Особливої уваги заслуговує думка вченого про виховне навчання. Є. Дмитровський великого значення надавав реалізації принципу навчання рідною мовою. Він писав: «Навчаючи учнів рідною мовою, ми виховуємо в них любов до неї, а значить, любов до свого народу – творця і носія рідної мови» [3, с. 19]. Є. Дмитровський мав громадянську мужність це писати і сповідувати цю ідею у час радянсько-російської колоніальної системи.

Як творча особистість Є. Дмитровський пропонував учителям різні схеми, таблиці, вправи, уроки зразки тощо, зауважував: «Висвітлюючи питання теорії і практики методики української мови в середній школі й подаючи ті або інші поради, автор відмовляється від надмірного опікунства над учителем чи студентом, обмежується часто тільки методичними порадами і не ставить перед ними категоричних вимог розв'язувати якесь питання так, а не інакше». У сумнівних для вчителя чи студента випадках вони повинні сприймати поради як рекомендації. В іншому разі як учитель, так і студент можуть і повинні врахувати конкретні умови й проявити свою ініціативу [3, с. 3–4].

Як правило, авторами підручників з методики є творчі колективи. Так, «Методика викладання української мови в середній школі» (1962 р., 260 с.) має двох авторів – С. Чавдарова і В. Масальського; «Методика викладання української мови в середній школі» (1989 р., 438 с.) – чотирьох: І. Олійника, В. Іваненко, Л. Рожило, О. Скорик; «Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах» (2005 р., 399 с.) – дванадцятьох: З. Бакум, М. Барахтяна, У. Гайдаєнко, А. Галетову, О. Горошкіну, О. Караман, С. Карамана, Т. Коршун, А. Нікітіну, Т. Окуневич, М. Пентилок, О. Решетилу; «Методика викладання української мови в середній школі» (1965 р., 280 с.) має лише одного автора – Є. Дмитровського – талановитого, видатного вченого-методиста.

Є. Дмитровський писав підручник одноосібно, не побоюючись різниці, кажучи по-спортивному, у вагових категоріях, тобто у співвідношенні між ним і групою знаних філологів. Це, безперечно, було сміливо з його боку. Розіслав свою книгу з дарчими надписами тим, з ким підтримував зв'язки. А це були Ф. Жилко, А. Бурячок, І. Матвіяк з Києва, Й. Дзендзелівський з Ужгорода, М. Доленко з Вінниці, В. Лесин з Чернівців, С. Самійленко із Запоріжжя, А. Москаленко з Одеси, Ю. Редько, Д. Бандрівський зі Львова та інші філологи.

Не забарилися і відповіді-подяки. Зокрема, вінницький професор М. Доленко писав: «Вельмишановний Євгене Миколайовичу! Вітаю Вас з хорошою книгою і висловлюю сердечну подяку за подарунок з автографом. Я переглядав Ваш посібник – враження хороше: композиція, виклад матеріалу, аргументовані висловлені положення. Використаний досвід кращих учителів-мовників... Учителі Вінничини охоче купують Вашу книжку. З задоволенням придбали її і наші викладачі, вчителі-заочники...»

Так, С. Самійленко вважав, що книга Є. М. Дмитровського... заслуговує цілковитого схвалення, ряд тем... опрацьовано глибоко, оригінально. Є. Дмитровський має щасливий дар найскладніші методичні проблеми так чітко, природно, дохідливо подавати, що читач стає учасником методичних роздумів автора, творчих шукань найефективніших методів викладання української мови і найшвидшого та найретельнішого впровадження їх у практику... Книга, без сумніву, збагатить нашу методичну літературу як цінний порадник і для вчителів-мовників, і для студентів філологічних факультетів педагогічних інститутів та університетів.

Автор виявляє глибоке знання предмета... У книзі немає нічого неясного, недоказаного чи незрозумілого... Схвалення заслуговує постійне наголошування автора на вимозі поєднувати роботу над мовою з розвитком мислення учнів, свідомим та активним засвоєнням ними матеріалу з мови... «Методика» Є.М. Дмитровського стане корисним порадником для вчителя-методиста... Автор добре знає працю в школі з власного досвіду та спостережень і з тонким відчуттям реальних можливостей поєднує теорію з практикою... Книга, безперечно, буде схвально сприйнята великою армією вчителів української мови і студентів-філологів.

Не обійшов увагою книгу і журнал «Українська мова і література в школі», помістивши рецензію О. Беляєва. Згодом цей же журнал надрукував огляд Л. Рожило з Луцька «Найважливіші праці з методики викладання української мови». В ньому згадано праці Є. Дмитровського, які стали значним внеском у підручникову літературу з методики мови, особливо його «Методика викладання української мови в середній школі» (Київ, 1965).

Науковий потенціал ученого був у самому розквіті, планів теж було багато. Незабаром мав би був відбутися захист докторської дисертації. Але не судилося. Життєвий і творчий шлях Є. Дмитровського добігав кінця. О 3-ій годині ночі з 7 на 8 листопада 1968-го р., після чергового серцевого нападу, Є. Дмитровського не стало. Йому навіть не виповнилось 58 років. Дрогобицький часопис опублікував некролог такого змісту:

«Пішов від нас Євген Миколайович Дмитровський. Пішов несподівано, в розквіті творчих сил, сповнений планів і задумів на майбутнє. Усе його коротке життя – це невсипуща праця вихователя молоді, глибокого спеціаліста в царині методики викладання рідної мови. На перехресних життєвих дорогах він був невтомним трудівником, мав тонку і вразливу вдачу, був людиною фундаментальних знань і широкої культури, талановитим ученим і обдарованим методистом».

Справжній учений помирає лише фізично. Як науковець він живе у своїх працях, у подальшій розробці своїх ідей, у пам'яті його учнів та послідовників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Беляєв О.М.* Сучасний урок української мови / О. М. Беляєв. – К. : Радянська школа, 1981. – 176 с.
2. *Дмитровський Є.* Кабінет української мови і літератури в школі / Є. Дмитровський. – К. : Радянська школа, 1962. – 77 с.
3. *Дмитровський Є.* Методика викладання української мови в середній школі / Є. Дмитровський. – К. : Радянська школа, 1965. – 286 с.
4. *Кочан І, Захлюпана Н.* Українська лінгводидактика в іменах / І. Кочан, Н. Захлюпана. – Львів, 2011. – 235 с.
5. *Олійник І. С. та ін.* Методика викладання української мови в середній школі / І. Олійник та інші. – К.: Вища школа, 1989. – 438 с.

Стаття надійшла до редакції 15.11. 2011

доопрацьована 26. 11. 2011

прийнята до друку 10. 01. 2012

LIFE SUGGESTING

Nina Zakhliupana

*Ivan Franko National University of Lviv
The Department of Ukrainian Language,
Universitets'ka Str., 1/234, 79001, Lviv, Ukraine,
phone: (032) 239 47 17*

The article describes the life and high-career of a talented scientist-practitioner E. Dmytrovskyj.

Key words: method, method of lesson, textbook, classroom of the Ukrainian language and literature.

ЖИЗНЬЮ ПОДСКАЗАННОЕ

Нина Захлюпана

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского языка,
ул. Университетская, 1/234, 79001, Львов, Украина,
тел.: (032) 239 47 17*

В статье описано жизненный и творческий путь выдающегося, талантливого ученого-методиста Е. Дмитровского.

Ключевые слова: методика, метод урока, учебник по методике, кабинет украинского языка и литературы в школе.